

Eusebiu NARAI
(Universitatea de Vest
din Timișoara)

**Relațiile româno-franceze în a doua
jumătate a anului 1931, reflectate
în paginile cotidianului bănățean
*Vestul***

Abstract: (Romanian-French relations in the second half of 1931, reflected in the pages of the Banat daily *The West*) The main objective of Romania's foreign policy, throughout the interwar period, was to maintain the borders drawn at the end of the First World War, shared by all political formations, with the exception of the Communist Party, affiliated to the Third International. The transformation of the League of Nations into a reliable defender of peace and stability, as well as the promotion of regional alliances (the Little Understanding and the Balkan Entente) will aim to discourage revisionism in Eastern Europe. Our country's participation in the Disarmament Conference proved the interest of Romanian diplomacy in this „burning” problem, in the conditions in which the defeated states claimed to obtain the right to arm themselves within the same limits as the victorious Great Powers in the First World War. In the pages of the <West> newspaper, the main aspects of Romanian-French relations between April 1931 and May 1932 were presented and analyzed, with great competence and objectivity, insisting on the economic projects advanced by France to save the states with an agricultural profile in the central area and Eastern European. At the same time, some asperities in the relations between the two countries were highlighted, determined by the tendency of some governmental circles, coordinated by Constantin Argetoianu, to establish privileged economic relations with Germany. Political, cultural, technical-scientific or other relations were not omitted either, which continued to be maintained at a very high level.

Keywords: *foreign policy, Romania, France, Germany, “the West”.*

Rezumat: Obiectivul principal al politicii externe a României, pe tot parcursul perioadei interbelice, a fost menținerea frontierelor trasate la sfârșitul Primului Război Mondial, împărțit de toate formațiunile politice, cu excepția Partidului Comunist, afiliat Internaționalei a III-a. Transformarea Ligii Națiunilor într-un apărător de nădejde al păcii și stabilității, precum și promovarea unor alianțe regionale (Mica Înțelegere și Antanta Balcanică) vor avea, ca scop, descurajarea revizionismului în estul Europei. Participarea țării noastre la Conferința Dezarmării dovedea interesul diplomației românești pentru această problemă „arzătoare”, în condițiile în care statele învinse pretindeau să obțină dreptul de a se înarma în aceleași limite cu Marile Puteri învingătoare în Primul Război Mondial. În paginile ziarului *Vestul* au fost prezentate și analizate, cu multă competență și obiectivitate, principalele aspecte ale relațiilor româno-franceze în intervalul aprilie 1931-mai 1932, insistându-se asupra proiectelor economice avansate de Franța pentru salvarea statelor cu profil agricol din zona central și est-europeană. În același timp, au fost evidențiate și unele asperități apărute în raporturile dintre cele două țări, determinate de tendința unor cercuri guvernamentale, coordonate de către Constantin Argetoianu, de stabilire a unor relații economice privilegiate cu Germania. Nu au fost omise nici relațiile politice, culturale, tehnico-științifice sau de altă natură, care se mențineau, în continuare, la un nivel foarte ridicat.

Cuvinte-cheie: *politică externă, România, Franța, Germania, „Vestul”.*

1. Introducere

În a doua jumătate a anului 1931, presa franceză abordează presiunile exercitate de Anglia și Germania asupra României, pentru obținerea unor debușuri economice și pentru transformarea țării noastre într-un aliat al celor două Mari Puteri menționate anterior. În ziarele pariziene se pleda, în egală măsură, pentru oferirea unui sprijin economic substanțial Regatului României, în detrimentul Austriei, considerată o „anexă” a Republicii weimariene (Beaud 2001; Berstein, Milza 1998).

Tratatările pentru semnarea unui acord comercial româno-german dădeau serios de gândit cercurilor politice franceze, constituind premisele pierderii unui aliat de bază din răsăritul Europei, înrudit etnic și lingvistic cu țara „cocoșului galic” (Berstein, Milza (red.) 1998; Carpentier, Lebrun (coord.) 2001; Ciachir 1998 a).

Se pune și problema modificării Convenției comerciale româno-franceze, care cuprindea anumite clauze nefavorabile României (Ciachir 1998 b; Duroselle 2006; Leuștean 2015).

În pofida unor derapaje survenite în raporturile politice dintre cele două țări „surori” (România și Franța), raporturile culturale dintre acestea se situau, în continuare, la cel mai înalt nivel (Campus 1980; Nanu 1993; Ciachir 1996).

Din păcate, diverse motive au determinat restrângerea colaborării științifice, în special universitare, dintre cele două țări (Campus 1988; Titulescu 1994).

La finalul anului 1931 reveneau, în atenția publicului, demersurile autorităților de la București pe lângă instituțiile de credit pariziene, în vederea redresării economiei românești, grav afectată de marea criză (Campus 1997; Moisuc 1991).

2. Sever Bocu și cotidianul Vestul

Orator și ziarist talentat, capabil de critică, dar și de autocritică, încrezător în principii generoase, a depus eforturi considerabile pentru a satisface interesele bănățenilor, atât cât i-a stat în putință. A fost, în întreaga perioadă interbelică, un model de moralitate, asemeni lui Iuliu Maniu, în care credea „orbește”, am putea spune (Munteanu 1999, 6).

„Tribunul” Banatului, implicat în toate acțiunile menite să ridice nivelul de civilizație al provinciei (întemeierea Universității de Vest, a Teatrului de Vest și Asociației Culturale din Banat; restaurarea Episcopiei Timișoarei și înființarea Mitropoliei Banatului; înălțarea de monumente în memoria eroilor căzuți în Primul Război Mondial sau a marilor personalități bănățene – precum Dimitrie Țichindeal, Vincențiu Babeș, Eftimie Murgu, Alexandru Mocioni, Coriolan Brediceanu; împrumutarea voluntarilor; repararea de biserici; construirea de școli, etc.), a fost pedepsit de autoritățile comuniste pentru ideile în care credea în mod sincer (armonia interetnică, afirmarea forțelor creatoare locale și a instituțiilor democratice), fiind

arestat, în luna mai 1950, și stingându-se din viață în temnița din Sighet, la 21 ianuarie 1951, locul unde își va găsi sfârșitul „floarea” politiciii și armatei române interbelice (Munteanu 1999, 6).

Sever Bocu a aplicat, în mod constant, conceptul de *bănățenism*, enunțat la o adunare a voluntarilor din 1934, conținutului articolelor din cotidianul *Vestul*, astfel explicându-se anumite luări de poziție ale redactorilor ziarului față de diferite evenimente sau probleme (Munteanu 1999, 6).

Acest concept presupunea îndeplinirea unor *criterii*, prezentate de prestigiosul lider național-țărănist și redat în paginile cărții lui Vasile Bogdan:

„1. Un sentiment organic al unității românești, așa cum el s-a manifestat prin Paul Iorgovici, Dimitrie Țichindeal, Eutimie (Eftimie – *n.n.*) Murgu, Mocionești;

2. un atașament inerent față de dinastia întregitoare de neam (Hohenzollern-Sigmaringen – *n.n.*) și simbolizatoare a acestei unități, așa cum acest atașament s-a manifestat prin mișcarea pentru Restaurație, pornită de aici, din Banat;

3. o toleranță față de națiunile conlocuitoare, cu cari (care – *n.n.*), împreună, am realizat, aici, o civilizație și cari trebuie să accepte și să prefere, pe acest pământ, stăpânirea românească, fără constrângere;

4. un sentiment iredent (irident, național – *n.n.*), pe cari nu-l pot avea, în aceeași măsură, ceilalți români, cari n-au lăsat, ca noi, rude, frați, surori dincolo de hotarele nedrepte, asupra cărora nouă nu ne este permisă tranzacția, nici vremelnice” (Bogdan 1999, 173).

3. *Percepția cotidianului bănățean asupra relațiilor româno-franceze (iulie-decembrie 1931)*

Într-un articol publicat în numărul din 5 iulie 1931 al ziarului *Vestul*, C. Dragoș realizează o fină analiză a rolului jucat de România pe scena internațională, între cei trei mari „actori” ai momentului (Franța, Marea Britanie și Germania), neomițând nici ambițiile Italiei de dominație în Europa centrală și sud-estică. Ca atare, erau aduse unele critici întemeiate „politicii capului plecat” și diplomației „din spatele ușilor închise”:

„Atenția ce o dă, de la un timp încoace, presa franceză stărilor de la noi, comentariile evenimentelor noastre ce le face presa engleză și, în general, cea europeană, și, în sfârșit, contactul economic ce se stabilește între noi și țările Apusului, arată că statul român, în calitatea sa de membru al marii familii internaționale, s-a schimbat. S-a schimbat în favoarea noastră... România Mare a devenit, în ultimul timp, mare în viața internațională, tocmai fiindcă ea a crescut în prestigiu și în importanță...”

Prin forța așezărilor internaționale, România era silită să facă pe satelitul. Trebuia să fie în raporturi aproape de servilism față de un stat mare, ca, la congresele internaționale, să fie sprijinită și să i se ia în seamă interesele vitale...

România, îndeosebi, a făcut – aproape un secol – politică francofilă, nu numai că era stat mic și silit să rămână în dependență de Franța, dar fiindcă afinități de rasă o legau de această soră mai mare.

În ultimul timp, însă, situația s-a schimbat... Statele mari își dau o luptă destul de evidentă pentru a atrage, în <orbita> lor politică sau în sistemul lor de interese economice, pe statele mici. De pildă, Italia a făcut cele mai mari concesiuni (concesii – *n.n.*) posibile Ungariei, pentru a o avea de partea sa. Italia a mers până acolo, încât pentru <a avea> Ungaria, a neglijat legăturile de fraternitate cu noi. Ba, Italia a mers și mai departe – a <captat> Bulgaria, susținând-o mereu la congresele internaționale, numai pentru a nu pune mâna pe ea alt stat mare din Europa.

Pentru noi, pentru statul nostru, însă, se luptă mai multe state: Franța, Anglia și Germania. Explicarea lucrului e ușoară. Aceste puteri mondiale concurează în dragoste pentru noi nu numai fiindcă o unitate internațională ca România contează în combinațiunile (combinațiile – *n.n.*) lor, mărturisite sau ascunse. Nu. Dacă alții se luptă pentru noi, înseamnă că meritul, acum, este exclusiv al României și că România înseamnă foarte mult în viața politică și economică universală.

Politicește (din punct de vedere politic – *n.n.*), România Mare are un rol bine determinat în echilibrul mondial. 18 milioane de locuitori, cât are țara noastră, nu e o cantitate neglijabilă și, apoi, misiunea României, în acest colț al pământului, este bine determinată. România ține cumpăna pacifismului în aceste părți ale lumii și arată ca un zid de apărare a Europei civilizate față de năvala asiatică și revoluționară a Rusiei bolșevice.

Apoi, în dezordinea economică în care trăiește toată lumea, România se prezintă cu disponibilități mari pentru a influența, în bine sau în rău, situația mondială. Dintre țările sănătoase, România este țara cea mai sănătoasă economică, cu toate crizele economice de care suferim. Nu există stat fără crize, dar ce sunt crizele noastre în comparație cu ale altor state! O nimica toată! Și noi suntem cei mai apropiați de situațiile perfect normale.

În asemenea condițiuni, România Mare poate deveni un aliat economic, de rangul întâi, al oricărui stat european. Astăzi e puternic cine e bogat și sănătos. Și, comparativ, noi suntem cei mai bogați și cei mai sănătoși. Din aceste stări rezultă și prestigiul mare ce îl are România în politica internațională și se explică și lupta statelor mari, ce și-o fac ele, pentru a ne avea, unul din ei, de partea sa!" (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 354, duminică, 5 iulie 1931, pp. 1, 3).

Aflată într-o concurență acerbă cu Germania pentru obținerea supremației în răsăritul Europei, Franța considera că semnarea tratatului comercial româno-german reprezenta doar un preambul pentru parafarea unui tratat politic și militar, pe termen lung, între Regatul României și Republica de la Weimar. Această convingere se reflecta și în articolul intitulat „*Să venim în ajutorul României, iar nu al Austriei*”, publicat în numărul din 8 iulie 1931 al cotidianului bănățean:

L'Ordre din Paris, sub titlul de mai sus și semnătura dlui André Cheradame, scrie:

„În sistemul statelor amice ale păcii, deci partizane ale <statu-quo>-ului, România ține un loc foarte important din punct de vedere politic și geografic. Prin urmare, Franța nu trebuie să permită ca, sub paravanul unui tratat de comerț, comportând credite, Germania să poată paraliza acțiunea politică a României, căci, în acest caz, tot sistemul

Micii Înțelegeri s-ar prăbuși. Or, atât la București, cât și la Paris, există germanofili. Ei caută, în mod firesc, să exploateze nedumerirea Franței.

Totuși, pentru a se opune Anschluss-ului, asigurând, totodată, pacea Europei prin respectul tratatelor, Franța are un interes politic de prim ordin, de a veni în ajutorul României.

Acțiunea Franței ar fi mult mai eficace acordând, mai degrabă României decât Austriei, credite cu lungă scadență. Chiar dacă Franța s-ar obliga, fără întârziere, de a cumpăra o parte din recolta română, revânzând, aiurea, prisosul de care nu ar avea trebuință, ar face o operațiune politică și financiară înfinit mai iscusită decât aceea care consistă (constă – *n.n.*) în a împrumuta, din nou, bani Austriei.

De altfel, a împrumuta bani Austriei înseamnă a admite că trebuie să împrumutăm bani și Germaniei. Experiența, însă, a dovedit că toate concesiunile (concesiile – *n.n.*) financiare făcute Germaniei, de către Franța, n-au făcut decât să grăbească o renaștere a pangermanismului, apropiindu-ne de război. Să fim, deci, intransigenți în aplicarea formulei noastre de pace: <niciun ban pentru război>»” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 356, miercuri, 8 iulie 1931, p. 4).

Poziția francofilă a ziarului *Vestul* a atras o serie de zvonuri răutăcioase din partea presei minoritare din municipiul Timișoara, cu precădere cea germană și maghiară, fiind lansate și acuzații grave de corupție la adresa Directoratului ministerial condus de Sever Bocu, fondatorul cotidianului menționat mai sus. În acest sens, merită amintit articolul intitulat „*Mobilierul Directoratului a fost comandat în Franța?*”, tipărit în numărul din 12 iulie 1931:

„Câteva ziare minoritare din localitate s-au făcut ecoul unor știri eronate, afirmând că mobilierul Directoratului, ba chiar și a ziarului *Vestul*, ar fi fost comandat în Franța, cu suma de 160.000 franci.

Inutil să mai dezmințim asemenea bazaconii. Cine a trecut pe la redacția ziarului nostru, a avut ocazia să se convingă că mobilierul este același de acum 10 ani și dl Sever Bocu nu ne-a gratificat cu asemenea cadouri.

Ceea ce privește mobilierul Directoratului, întâlnindu-l pe dl Sever Bocu și cerându-i lămuriri asupra știrilor colportate, ne-a răspuns că dnii de la Directorat, neavând nicio treabă mai serioasă, după ce s-au plictisit prinzând la muște, se ocupă cu sportul lansării, în fiecare zi, a unei infamii” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 360, duminică, 12 iulie 1931, p. 4).

Aflând despre audiența lui Alexandru Vaida-Voevod la regele Carol al II-lea, presa franceză spera în instalarea unui nou guvern național-țărănist la cârma României, considerat mult mai legitim și cu un sprijin parlamentar masiv, chiar dacă, pentru moment, Iuliu Maniu părea „scos din joc”. Un alt cabinet, cu acceptul suveranului, ar fi adus mai multă coerență în domeniul politicii externe și o refacere a încrederii Parisului în vechiul său aliat est-european, România. Despre această audiență vorbea și numărul din 18 iulie 1931 al ziarului *Vestul*:

„Ziarele pariziene (din 16 iulie 1931 – *n.n.*) aduc știri numeroase despre audiența, de zilele trecute, a dlui Vaida la Rege.

Ziarele arată că mișcarea provocată de retragerea dlui Iuliu Maniu din politica activă începe să preocupe, într-un mod foarte serios, toate cercurile politice conducătoare din București, precum și Coroana.

«D. dr. Al. Vaida-Voevod, care a preluat conducerea aripii ardeleni a partidului național-țărănesc, a sosit la București și a fost imediat primit, într-o lungă audiență, de Suveran, care s-a întreținut cu el asupra situației politice generale.

Regele și-a exprimat, de repetate ori, dorința de a vedea pe d. Iuliu Maniu reluându-și locul în politica activă.

Se crede că d. Al. Vaida, care a primit ordinul <Ferdinand I> în grad de Mare Cruce, a fost însărcinat cu o misiune în acest sens.

E vorba că, încă la începutul toamnei, situația politică să se clarifice în sensul unei normalizări constituționale.

După ce-și va lua reședința de vară la Sinaia – spun ziarele franceze – Suveranul va continua să examineze situația politică».

Știrile presei străine au produs o enormă senzație, de vreme ce se vede că relatarea lor e verosimilă” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 365, sâmbătă, 18 iulie 1931, p. 4).

„Balansul” diplomatic al Bucureștiului, între Berlin și Paris, era vizibil și prin faptul că, la 22 iulie 1931, Gr. Filipescu, francofil convins, a dezmințit zvonul numirii sale în postul de ministru al României la Paris, de către președintele Consiliului de Miniștri, Nicolae Iorga (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 368, miercuri, 22 iulie 1931, p. 4).

Tratativele în vederea încheierii unui acord comercial româno-german au agitat spiritele, la Paris. În consecință, la sfârșitul lunii iulie 1931, o delegație franceză a vizitat organizațiile românești pentru export de vite, purtând discuții fructuoase cu conducerea acestora, precum rezultă și din ziarul *Vestul*:

„Din încredințarea guvernului francez, a venit, în țara noastră, o delegație compusă din dl conte Henry de Broqua, consilier pentru comerțul francez extern, Gaston Légendre, președintele sindicatului măcelarilor en-gros și delegatul nostru comercial de la Paris, dl Aurel Popescu, spre a vizita organizațiile (organizațiile – *n.n.*) pentru exportul de vite de la noi și spre a studia posibilitățile de export pe care le reprezintă țara noastră.

Delegația a vizitat, mai întâi, instalațiunile (instalațiile – *n.n.*) din Capitală, în frunte cu abatorul de acolo, apoi a fost la Constanța, unde, de asemenea, au rămas viu impresionați de instalațiunile adecvate exportului de vite.

În Ardeal, delegația franceză s-a abătut pe la Brașov, unde, în apropiere, a vizitat fabrica de zahăr din Bod, unde se află și o îngreșătoare (îngreșătorie – *n.n.*) sistematică de boi, apoi, de acolo delegația a venit la Oradea Mare. Aici a fost întâmpinată de către dl Martin Bruman, președintele Sindicatului pentru raționalizarea exportului de animale din Banat, dl Haralamb H. Henry, directorul Băncii Marmorosch Blank și membru în

consiliul de administrație al numitului sindicat, și dl inspector general Dr. Tiberiu Cristea, delegatul Ministerului de agricultură și domenii, care, împreună cu delegația franceză, au vizitat îngrășătoarea din Oradea, Abatorul din Episcopia Bihorului, Abatorul din Satu-Mare, unica fabrică de conserve și export en-gros de păsări <Kemény> de la Salonta Mare, Abatorul și alte instalații din Arad și Timișoara.

La Timișoara s-a ținut și o conferință, duminică, 19 iulie a.c. (anul curent – *n.n.*), cu membrii Sindicatului pentru raționalizarea exportului de animale, la care a luat parte și dl Wendel, din partea Reuniunii agricole șvăbești, pentru a se discuta posibilitățile de export de porci și vite cornute pe piața franceză. A rămas ca delegația franceză să trimită un raport detaliat asupra rentabilității pieței pariziene pentru animalele de la noi, întrucât, după informațiile de până acuma, există posibilități pentru amplificarea exportului nostru în Franța.

După greutatea pe care exportul nostru le întâmpină în Austria, știrea lansată de către delegația franceză nu poate decât să ne bucure și, de aceea, subliniem, aici, importanța vizitei de mai sus, exprimându-ne nădejdea într-un viitor mai norocos pentru exportul nostru” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 369, joi, 23 iulie 1931, p. 4).

La 21 iulie 1931 devenise aproape certă demisia lui Ghica din funcția de ministru de Externe și desemnarea sa ca ministru plenipotențiar al țării noastre la Paris. Era o nouă mișcare tactică a cabinetului Iorga-Argetoianu, menită „să adoarmă” vigilența Parisului în privința negocierilor purtate de țara noastră cu Germania (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 369, joi, 23 iulie 1931, p. 4).

Începuse o „curtare” asiduă a României, de către Franța, pe fondul presiunilor exercitate de Germania în vederea încheierii unui tratat economic pe o perioadă mai lungă de timp. Astfel, ziarul *Vestul* consemna sosirea unei delegații de aviatori francezi la Sinaia, în dimineața zilei de 24 iulie 1931. Aviatorii au fost reținuți la dejun, de către Carol al II-lea, iar apoi, mareșalul Palatului i-a decorat pe membrii delegației, care urmau să participe, în 25 iulie, la nunta principesei Ileana (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 372, duminică, 26 iulie 1931, p. 4).

Miza enormă a restaurării Habsburgilor pe tronul Ungariei, pentru statul francez, și reacția armată posibilă a Micii Antante pentru a stopa această acțiune pledau pentru înființarea, la Timișoara, a unei filiale a Agenției *Havas*:

„*Temesvári Hirlap* publică informația că Agenția *Havas* din Paris ar fi intenționat să înființeze o filială la Timișoara, pentru a urmări – de aproape – operațiunile militare româno-iugoslave care ar fi urmat să se producă dacă s-ar fi încercat restaurarea Habsburgilor, ceea ce ar fi însemnat intervenția armată a Micii Înțelegeri în contra (împotriva – *n.n.*) Ungariei. Dat fiind că versiunea referitoare la restaurarea Habsburgilor nu s-a adevărit încă, Agenția *Havas* a renunțat la planul său, deocamdată; totuși, în România se vor produce evenimente extraordinare, cu ocazia retragerii de la putere a partidului național-țărănesc” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 374, miercuri, 29 iulie 1931, p. 4).

Relațiile diplomatice româno-franceze, tot mai fragile, au determinat cabinetul Iorga-Argetoianu să procedeze la o serie de mutări în corpul diplomatic, după cum consemnează și numărul din 30 iulie 1931 al cotidianului bănețean:

„În cercurile politice de la noi s-a vorbit, în ultimul timp, de probabilitatea unor mișcări importante în corpul nostru diplomatic. S-a vorbit chiar de probabilitatea unei consecințe bilaterale a afacerii documentelor înstrăinate, la Paris, de către supusul român Lecca. Documentele fotografiate ar cuprinde aprecieri făcute din țară și care au provocat oarecare indispoziții la București. După cum se afirmă, ar fi vorba de trei rapoarte, și anume:

1) Aprecieri nefavorabile în legătură cu numirea dlui Dinu Cesianu în calitatea de ministru al României la Paris;

2) Aprecieri nefavorabile asupra persoanei dlui Mihai Popovici, în momentul când dsa a fost trimis la Paris ca să trateze împrumutul;

3) Opinii defavorabile asupra formării noului guvern, care a fost calificat drept o aventură politică.

După cum se anunță, acum, în cercuri politice bine informate, în niciun caz afacerea de la Paris nu va putea avea consecințe bilaterale, întrucât mult discutatul discurs pe care l-a ținut, în București, ministrul Franței, dl Puaux, cu ocazia sărbătorii naționale de la 14 iulie, a fost – în prealabil – aprobat de către guvern” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 375, joi, 30 iulie 1931, p. 4).

Evenimentele politice din țara noastră și atitudinea adoptată de guvernul Iorga față de „sora noastră mai mare” l-au determinat pe ministrul Franței la București să părăsească România, la 31 iulie 1931, gest care a șocat profund cercurile politice românești, „deoarece greșelile săvârșite de către actualul guvern nu au alterat, deloc, sentimentele țării față de aliata noastră din Apus” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 376, vineri, 31 iulie 1931, p. 1).

În numărul său din 1 august 1931, ziarul *Vestul* se referea, din nou, de data aceasta mult mai detaliat, la senzaționalul furt de documente secrete de la Paris, care a generat tensiuni diplomatice între cele două țări:

„Întreaga lume diplomatică comentează chestiunea documentelor secrete. O telegramă din Paris anunță că s-au dresat (întocmit – *n.n.*) acte de dare în judecată lui Rudolf Lecca, implicat în afacerea dispariției documentelor de la Ministerul de Externe. Ziarul *Epoca* atacă vehement pe dl Titulescu, ministrul nostru la Londra, pe tema documentelor dispărute și dă amănunte asupra conținutului unui document. E vorba de un act aflat în posesiunea (posesia – *n.n.*) guvernului român, în care se reproduce o discuție dintre diplomatul francez Pyrelle și dl Henderson. În acest document se afirmă – după spusele *Epocii* – că d. Titulescu ar fi declarat că nu numai situația guvernului Iorga, ci și aceea a regimului din România, în general, sunt șubrede.

Cercurile politice cred că este vorba de un document apocrif și că acesta ar face parte din seria actelor apocrife vândute de escroci guvernelor române.

Cuvântul hotărâtor, în această penibilă afacere, îl are guvernul. Până în acest moment, guvernul nu a dat niciun fel de comunicat. Situația lui este extrem de delicată.

Nu este exclus ca prăbușirea guvernului să devină fapt îndeplinit în 24 de ore.

Chestiunea se complică datorită unui articol din *Neamul Românesc*, scris, probabil, de către dl N. Iorga, în care Franței i se reproșează atitudinea față de România.

Pentru repararea nenumăratelor formidabile greșeli, cu urmări catastrofale pentru țară, ale guvernului, s-a luat o hotărâre eroică: dl C. Argetoianu va pleca la Paris, pentru a aranja lucrurile. Deocamdată, pleacă d-nii Pangal, subsecretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri, și dl Ghica, ministrul de Externe, pentru a prepara terenul în vederea sosirii dlui C. Argetoianu” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 377, sâmbătă, 1 august 1931, p. 4).

Nu trebuie să ne surprindă, în mod deosebit, aversiunea lui Nicolae Filipescu față de Nicolae Titulescu, de vreme ce primul intenționa să ocupe postul deținut de al doilea, de ministru al României la Londra. În schimb, era total neavenit demersul lui Constantin Argetoianu, progerman declarat, pentru detensionarea raporturilor diplomatice româno-franceze.

La începutul lunii august 1931, în paginile ziarului *Vestul* era abordată problema modificării Convenției comerciale româno-franceze, determinată de existența unor clauze considerate, de unii analiști economici, drept discriminatorii față de statul român:

„În cercurile autorizate se vorbește, de câtăva (ceva – *n.n.*) vreme, despre o iminentă schimbare în politica noastră comercială cu celelalte state. Această schimbare ar fi determinată de acțiunea întreprinsă de unele state cu care avem convențiuni (convenții – *n.n.*) sau tratate comerciale...

... Este vorba, mai mult, de o acțiune pur negativă, care constă în A NU SE APLICA unele dispoziții din convențiile încheiate și ratificate.

Astfel, se citează cazul cu Franța. Se știe că noi am încheiat, cu Franța, un tratat comercial.

Condițiunile (condițiile – *n.n.*) în care s-a confecționat acest tratat îndreptățesc pe unii să creadă că avantajele pe care delegația română le-a acordat în urma negocierilor n-ar fi pornite, exclusiv, dintr-un sentiment pur de amicitie pentru sora noastră mai mare, Franța...

Este drept, s-ar putea invoca suferințele comune din timpul războiului (Primul Război Mondial – *n.n.*), originea laturii acelor două țări, etc. Dar se găsesc inițiați care să pretindă că, în timpul negocierilor, s-a găsit un delegat român cu suficiente drepturi, - a crezut dânsul – să invoace suferința sa personală. Evident că această suferință nu era de natură mistică, ci de un ordin ceva mai concret.

Oricum ar sta lucrurile, statele vecine nouă, văzând avantajele acordate Franței, au refuzat aplicarea unor clauze din acordurile respective, pe motiv că ele au dreptul la o egalitate de tratament.

De aceea, după terminarea tratatelor cu Italia, vor începe negocierii cu Franța, pentru a se modifica unele dispoziții din tratat.

De altfel, după câte suntem informați, Franța înțelege să facă concesiuni (concesii – *n.n.*) în această privință. În schimbul acestor concesiuni, Franța va obține noi compensații” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 383, sâmbătă, 8 august 1931, p. 4).

În a doua jumătate a lunii august 1931, guvernul român a fost criticat, din nou, de presa franceză pentru intențiile sale dictatoriale și pentru politica externă filogermană. Astfel, din paginile ziarului timișorean *Vestul* aflăm următoarele:

„Răspândita revistă financiară *Le Mois* publică un foarte documentat articol asupra stărilor de la noi. Între altele, arătând starea precară a situației din țară, face responsabil numai guvernul Iorga-Argetoianu, care a pășit, cu apucături dictatoriale la început, nereușind să realizeze, în schimb, nimic.

Făcând politică filo-germană, acuză direct pe dl Argetoianu, directorul băncii <Dresdener Bank>, care, fiind interesat, a făcut să eșueze toate combinațiile franco- și anglo-file ale dlui Titulescu și a dat un post de ministru unui german care s-a declarat în favoarea Anschluss-ului” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 391, miercuri, 19 august 1931, p. 4).

Totuși, raporturile culturale româno-franceze continuau să se dezvolte în condiții normale. De pildă, în numărul său din 19 august 1931, cotidianul bănățean relata despre o ședință de muzică românească desfășurată în capitala Franței:

„La unul din ultimele concerte ale școlii normale de muzică națională (din Paris – *n.n.*) a fost prezentat și aplaudat un interesant program de muzică românească: cântece populare române de Constantin Brăiloiu, Chiriac, Sabin Drăgoi, fragmente din operele dlor C. Notarra și R. Cremer. După o audițiune (audiție – *n.n.*) a operei <Jou-joux pour madame>, de Mihail Jora, și a sonetei Do 12, de Mihail Andricu, s-a executat – de către dl Radu Mihail - <La suite pour piano en Ré mineur op. 10>, de George Enescu. Încoronând (încununând – *n.n.*) acest frumos program, quatorul Krettly a executat expresivul quator de Stan Golestan.

Ședința muzicală a avut loc sub înaltul patronaj al dlui Cesianu, ministrul României la Paris” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 391, miercuri, 19 august 1931, p. 3).

Agravarea crizei economice în Franța și politica duplicitară a cabinetului Iorga-Argetoianu față de Paris a determinat și o restrângere a colaborării științifice, în primul rând universitare, dintre cele două țări. Astfel, din numărul ziarului *Vestul*, apărut la data de 20 august 1931, aflăm următoarele:

„*Uj Nemzedék* din Budapesta publică o știre din Paris, după care Mario Roustan, ministrul Instrucțiunii, a luat dispozițiuni (dispoziții – *n.n.*) radicale contra studenților români de la Facultatea de Medicină. După o dispozițiune (dispoziție – *n.n.*) luată ieri, numai 10 români pot obține diplome de medici cu dreptul de a practica în Franța.

Această măsură a fost luată pentru a se împiedica stabilizarea medicilor români, care fac concurență colegilor lor francezi” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 392, joi, 20 august 1931, p. 1).

Satisfacția ziarului maghiar amintit față de această măsură vexatorie la adresa studenților români, luată de cabinetul de la Paris, era abia disimulată, așteptându-se, în schimb, o îmbunătățire a relațiilor ungaro-franceze pe acest palier.

Curentul antisemit devenea, din ce în ce mai puternic, și în Franța, recunoscută pentru gradul mare de toleranță față de minoritățile naționale și religioase. Nu trebuie să ne surprindă, astfel, poziția unor prestigioși profesori universitari francezi față de ponderea evreilor români în universitățile franceze, redată și în paginile cotidianului bănățean:

„*Pariser Haint* comentează declarațiile decanului Universității din Paris, dl. prof. Victor Balthazar, cu privire la studenții evrei români. Nu este vorba despre proiectul de limitare a numărului străinilor la examenele de doctorat pentru practica medicinei (medicinei – *n.n.*) în Franța. Acest proiect poate să fie discutat, poate fi chiar înțeles dacă, într-adevăr, concurența în medicină este atât de mare. Trebuie să ne socotim cu dispoziția sufletească ce domnește în rândurile studenților francezi, care cer ca străinii să aibă aceleași obligațiuni ca și ei, aceleași prerogative și îndeplinirea datoriilor cetățenești. Decanul Universității din Paris și-a permis să facă obiecțiuni (obiecții – *n.n.*) subiective cu privire la studenții evrei din România. La Universitatea din Paris sunt înscriși peste 500 de studenți români; un număr și mai mare se află la universitățile din provincie. Pricina? Dl. Balthazar arată că numărul studenților români de origine mozaică este 436, pe când al creștinilor numai 59. Peste 85% sunt evrei. Dl. profesor Balthazar arată că evreii nu sunt îndepărtați din universitățile din România; la Universitatea din București au fost înscriși, anul curent, un număr de 17 evrei, între 150 de creștini. Dar, pe când creștinii, terminând studiile, mai trec și la alte ocupații, evreii pleacă la Paris, pentru a dobândi diploma de Stat.

Guvernul francez a acordat, ce e drept, privilegiile studenților români, de a căpăta diploma și practica pe teritoriul francez. Aceste privilegii sunt acordate încă din anii 1857-1866, dar ele privesc pe românii autohtoni din Moldova și Valahia (Țara Românească – *n.n.*), iar nicidecum pentru evreii care au devenit, de curând, cetățeni români. Profesorul Balthazar nu vrea să desființeze, deodată, privilegiile românești. El consimte să lase, anual, la 30 de studenți dreptul de a frecventa Universitatea (din Paris – *n.n.*) și a dobândi diploma franceză, după ce se va face un triaj, de o comisie franco-română.

Este foarte problematic dacă ne vom putea bizui pe o astfel de comisiune (comisie – *n.n.*), alcătuită de dl. profesor Balthazar și colegii lor (săi – *n.n.*) români, cunoscuți cu dragostea lor pentru evrei” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 392, joi, 20 august 1931, p. 4).

Ignorând aceste șicane venite din partea Franței, statul român și-a intensificat preocupările pentru rezolvarea problemelor sociale grave și pentru creșterea interesului de însușire a limbii franceze. Uneori, cele două direcții de acțiune ale cabinetului Iorga-

Argetoianu s-au împletit în mod armonios. De pildă, numărul ziarului *Vestul* din 22 august 1931 semnala cititorilor săi redeschiderea internatului francez, la Lugoj:

„...Internatul eparhial din Lugoj, de sub conducerea părinților francezi, se redeschide – la începutul anului școlar 1931/1932 – cu un confort deosebit, construindu-se o nouă aripă.

Taxa e 12.000 lei pe anul întreg, cu aprovizionare completă, cu supraveghere conștiincioasă la studiu. Elevii cei buni vor putea beneficia de o reducere, în decursul anului.

Limba de conversație, în internat, e, exclusiv, cea franceză; astfel, elevii au ocaziunea (ocazia – *n.n.*) să-și însușească această limbă fără altă cheltuială. La cerere, se trimit informațiuni (informații – *n.n.*) mai detaliate. Înscrieri se fac, de acum. A se adresa: Direcțiunea Internatului Lugoj, str. Caransebeșului, nr. 8” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 394, sâmbătă, 22 august 1931, p. 2).

Prestigioasele reviste economice franceze realizau, însă, o analiză „la sânge”, a situației economice din România, menită să întrevadă debușeele posibile pentru Franța și sectoarele unde „sora noastră mai mare” putea să „injeceteze” capital, pentru a le redresa, în cel mai scurt timp posibil, fapt amintit și de ziarul *Vestul*:

„L’*Information Financière* din Paris publică un articol privitor la criza economică în România, din care extragem următoarele:

<Cursul afacerilor, în România, în timpul primului semestru, a justificat, în general, pesimismul pe care-l constatăm.

În economia națională a țării (unul dintre pleonasmul des întâlnite în ziarele și revistele românești interbelice – *n.n.*) observăm, în special, o lipsă de bani lichizi, un mare număr de suspendări de plăți, care se întind – la ora actuală – și asupra băncilor.

Din lipsă de date statistice, nu putem cunoaște gradul de activitate economică a României, decât în mod aproximativ.

De luna trecută (iulie 1931 – *n.n.*), Societatea «Reșița» a stins furnalele sale, singurele care mai funcționau în țară. Lipsa de numerar constatată în economia națională este datorită (datorată – *n.n.*) situației țăranilor, care, încă, nu s-a ameliorat; recolta din anul trecut (1930 – *n.n.*), care era sub medie, a fost vândută cu prețuri foarte joase.

Din această cauză au suferit, în special, afacerile care au relații cu clasa rurală. Băncile provinciale, între altele, a căror clientelă este – în majoritate – compusă din agricultori, suferă mult din cauza lipsei de fonduri lichide.

Această situație defavorabilă a mai fost agravată de atitudinea tribunalelor, care, prin indulgența lor, încurajează pe răii debitori în dauna comerțului și industriei. Legea în contra (împotriva – *n.n.*) cametei apasă greu asupra băncilor. Cu toată această sumbră situație, un oarecare optimism domnește în cercurile economice române (românești – *n.n.*), de la ultima jumătate a lunii iunie, din cauza recoltei pe anii 1930-1931, care se anunță a fi destul de bună>” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 394, sâmbătă, 22 august 1931, p. 4).

La sfârșitul lunii august 1931, presa franceză denunța, pe un ton destul de vehement, dumping-ul practicat de România asupra grâului. În acest sens, ziarul parizian *Le Temps* semnala comunicatul Ministerului român al Agriculturii privind primele de export acordate pentru grâu și făină (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 396, luni, 24 august 1931, p. 4).

În numărul său din 27 august 1931, cotidianul bănățean își informa cititorii despre „reactivarea” lui Iuliu Maniu și ieșirea lui Nicolae Titulescu din „conul de umbră”, fiecare dintre ei lansând un plan economic de refacere a Europei, ambele bucurându-se de girul Franței și urmând să ajungă pe masa Societății Națiunilor:

„În toate cercurile politice se discută planurile economice ale d-lor. Maniu și Titulescu. Cei doi oameni politici au expus câte un plan pentru asanarea Europei (București, 25 august 1931 – n.n.), plan ce se află în studiul unei comisii (comisii – n.n.) recomandată de d. Briand.

Cele două planuri se completează, unul pe altul. Cercurile economice susțin că inițiativa este pornită sub auspiciile Franței și, în curând, cele două planuri vor ajunge în cercetarea Ligii Națiunilor.

Planurile economice ale d-lor. Maniu și Titulescu trasează liniile unei organizări economice ce (cacofoniile erau, de asemenea, uzuale în presa românească interbelică – n.n.) tinde spre o organizare a producției (producției – n.n.) cu ajutorul marilor capitaliști din Europa. Dl. Titulescu lucrează de comun acord cu Franța și Anglia, în vederea solidarizării marilor capitaliști.

Cu aceste capitaluri imense se tinde la organizarea unei raționale distribuiri de credite agricole din sud-estul Europei. Planurile economice ale d-lor. Maniu și Titulescu sunt în legătură și cu pactul de neagresiune economică între Franța și Rusia (U.R.S.S. – n.n.), și între România și Soviete (Uniunea Sovietică – n.n.).

Celor dornici de «lumea nouă», a cărei venire este anunțată mereu, le convine să interpreteze acțiunea d-lor. Titulescu și Maniu în sensul că d-lor. mai fac o ultimă încercare de a remedia, cu ajutorul capitalului burghez, crizele ce bântuie țara noastră. Aceiași halucinați ai ordinei noi se bucură, dinainte, de eșecul acțiunii întreprinse de cei doi bărbați de stat români...” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 398, joi, 27 august 1931, p. 4).

Putem deduce, cu ușurință, faptul că simpatizanții români ai „noii ordini” erau legionarii, care credeau într-o veritabilă revoluție, menită să zdruncine, din temelii, societatea românească, ascensiunea Mișcării Legionare la putere fiind considerată singura soluție pentru salvarea României.

În semn de recunoaștere a meritelor sale excepționale, la începutul lunii septembrie 1931, Nicolae Titulescu a fost reales președinte al Ligii Națiunilor, fapt ce întărea poziția României în plan internațional, precum consemna și ziarul *Vestul*:

„La deschiderea sesiunii Societății Națiunilor, procedându-se, ca în fiecare an, la alegerea președintelui, a fost reales d. N. Titulescu, ministrul nostru la Londra și ilustrul reprezentant al României în afara granițelor.

Succesul repurtat de d. Titulescu se răsfrânge asupra întregii țări, căci, prin recunoașterea meritelor d-sale, se acordă – implicit – o deosebită atențiune (atenție – *n.n.*) țării, ale cărei interese le reprezintă și le apără.

Pe noi, ca români, ar trebui să ne măgulească această distinsă apreciere a persoanei ministrului nostru la Londra, cu atât mai mult cu cât, la actuala alegere, d-sa. a avut contracandidat pe contele Apponyi, rivalul d-lui. Titulescu, din timpul procesului optanților unguri, ajuns înaintea înaltului for.

Căderea reprezentantului maghiar a produs o consternare generală în rândurile ungarilor, care nu pot concepe ca, între un român și un ungar, cel dintâi să fie preferat...

...E pentru prima dată de la înființarea acestui înalt for, când un președinte este reales...” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 410, miercuri, 9 septembrie 1931, p. 1).

Realegerea lui Nicolae Titulescu în fruntea celui mai înalt for internațional reprezenta, în egală măsură, un vot de blam la adresa guvernului Iorga-Argetoianu, care promova o politică externă duplicitară și încercase, deja, de câteva ori, să-l umilească și să-l înlăture de la conducerea Legației române din Londra pe ilustrul diplomat.

Necesitatea redresării situației economice a țării a determinat, fără îndoială, reconsiderarea poziției guvernului Iorga-Argetoianu față de Franța. Astfel, în seara de 11 septembrie 1931 era programată plecarea, la Paris, a guvernatorului Băncii Naționale a României, Mihail Manoilescu, care trebuia să intre în contact cu guvernatorul Băncii Franței și cu alte personalități franceze din sectorul economic și financiar (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 412, sâmbătă, 12 septembrie 1931, p. 4).

Sfârșitul anului 1931 aducea, cu sine, și o ameliorare a relațiilor româno-franceze, cel puțin pe plan științific, ziarul timișorean *Vestul* consemnând decorarea unui distins intelectual bănățean de președintele Republicii Franceze:

„Cunoscutul intelectual bănățean, dl. Augustin Munteanu de la Caransebeș, a fost decorat de dl. Doumer, președintele Republicii Franceze, cu Ordinul Național al Legațiunii (Legației – *n.n.*) de Onoare în grad de cavalier, pentru meritele sale de ordin cultural-științific, aduse atât Misiunii Universitare Franceze din România, al cărei membru este, cât și pentru importantele sale servicii de atașare armatei franceze de ocupație. Încă un bun român, care face cinste bănățenilor prin râvna și munca sa neobosită, ce a pus-o, întotdeauna, în slujba culturii franceze, pe care o propagă, cu atâta însuflețire, în masele (păturile largi ale populației – *n.n.*) acestui colț de țară” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 416, marți, 22 decembrie 1931, p. 4).

Vizita guvernatorului B.N.R. la Paris s-a soldat cu un real succes, situația dificilă a tezaurului românesc fiind rezolvată prin acordarea unui împrumut, în valoare de 250 milioane franci francezi, fapt despre care aflăm din paginile cotidianului *Vestul*:

„...După multe tratative duse de Banca Națională a României cu Banca Franței, ieri (29 decembrie 1931 – *n.n.*) s-a încheiat, la Paris, **convenția** pentru acordarea unui împrumut de 250 milioane franci – cca 1,7 miliarde lei – împrumut de scurtă durată, cu scadența peste 9 luni de zile.

În ceea ce privește scopul acestui împrumut, circulă o mulțime de versiuni, dintre care două sunt mai demne de crezare.

Una, că suma rezultată din împrumut va servi la sporirea stocului de devize al Băncii Naționale, care, în timp de stagnare al exportului, scade și nu ar putea fi, altfel, de suficient sprijin pentru operațiile (operațiunile – *n.n.*) de devize ce au de executat particularii.

A doua țintă ar fi, după unii, o mică sporire a circulației fiduciare, deoarece, cu tezurizarea banilor la particulari, care și i-au retras din bănci, piața noastră simte, într-o măsură precară, lipsa de numerar.

Avându-se în vedere că la baza sistemului nostru monetar stă o acoperire în aur și devize de cca 30%, suma de 250 milioane franci ar corespunde aproximativ unei emisiuni de cca 5 miliarde lei, sumă cu care ar urma, eventual, să fie sporită circulația bancnotelor românești.

Nu credem, însă, că guvernul, dat fiind caracterul de scurtă durată al împrumutului, să se încumete la o sporire a circulației fiduciare într-o așa măsură, deoarece peste 9 luni trebuie să restituie împrumutul și, atunci, surplusul de monedă pusă în circulație ar rămâne fără acoperire și ar periclita stabilizarea” (*Vestul*, Timișoara, anul II, nr. 419, miercuri, 30 decembrie 1931, p. 4).

4. Concluzii

În concluzie, în timpul cabinetului Iorga-Argetoianu (aprilie 1931-mai 1932), în pofida situației economice destul de dificile, a ascensiunii rapide a unor mișcări naționalist-extremiste, precum Garda de Fier, a erodării regimului parlamentar și a primelor tentative ale regelui Carol al II-lea de a-și impune un regim personal, politica externă românească a militat pentru menținerea păcii și securității la nivel european și mondial, pentru relații de bună vecinătate și, respectiv, de amicitie în cadrul alianțelor existente sau în curs de constituire (Mica Înțelegerere și Antanta Balcanică), pentru păstrarea *status-quo*-ului teritorial în Europa Centrală și de Sud-Est, respingerea – cu fermitate – a tuturor tentativelor de revizuire a frontierelor stabilite la sfârșitul Primului Război Mondial, reluarea negocierilor cu Uniunea Sovietică în vederea încheierii unui pact de neagresiune, strângerea legăturilor cu aliații tradiționali ai României (Franța și Marea Britanie) etc.

Orator, ziarist și om politic de anvergură, Sever Bocu a fondat, în anul 1930, cotidianul *Vestul*, care va apărea în metropola Banatului până în anul 1946, cu unele sincope determinate de atitudinea organului de presă amintit față de regimurile autoritare sau totalitare, aflate la conducerea României în intervalele 1938-1944 și 1945-1946.

Cotidianul bănățean menționat mai sus a abordat, cu maximă seriozitate și obiectivitate, relațiile româno-franceze în timpul guvernării Iorga-Argetoianu (aprilie 1931-mai 1932), pe toate palierele (economic, politico-diplomatic, militar, cultural, științific, sportiv), inclusiv la nivel regional, de un interes aparte pentru cititori bucurându-se articolele de fond sau editorialele tipărite pe prima pagină a fiecărui

număr, semnate cu numele propriu-zis al gazetarului respectiv sau sub un pseudonim relevant pentru gravitatea faptelor ori evenimentelor analizate.

Deci, în paginile ziarului *Vestul* au fost prezentate și analizate, cu multă competență și obiectivitate, principalele aspecte ale relațiilor româno-franceze în intervalul aprilie 1931-mai 1932, insistându-se asupra proiectelor economice avansate de Franța pentru salvarea statelor cu profil agricol din zona central și est-europeană. În același timp, au fost evidențiate și unele asperități apărute în raporturile dintre cele două țări, determinate de tendința unor cercuri guvernamentale, coordonate de către Constantin Argetoianu, de stabilire a unor relații economice privilegiate cu Germania. Nu au fost omise nici relațiile politice, culturale, tehnico-științifice sau de altă natură, care se mențineau, în continuare, la un nivel foarte ridicat.

Referințe bibliografice

- Vestul*, Timișoara, 1931.
- Beaud, Michel. 2001. *Istoria capitalismului de la 1500 până în 2000*. În românește de Claudiu Constantinescu. București: Editura Cartier.
- Berstein, Serge; Milza, Pierre. 1998. *Istoria Europei*. Volumul 5 (*Secolul XX. Din 1919 până în zilele noastre*). În românește de Monica Timu. Iași: Editura Institutului European.
- Berstein, Serge; Milza, Pierre (red.). 1998. *Istoria secolului XX*. Volumul 1 (*Sfârșitul lumii europene, 1900-1945*). În românește de Marius Ioan. București: Editura ALL.
- Bogdan, Vasile. 1999. *Un destin zbciumat. Sever Bocu*. Timișoara: Editura „Augusta”.
- Campus, Eliza. 1980. *Din politica externă a României, 1913-1947*. București: Editura Politică.
- Campus, Eliza. 1988. *State mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei în relațiile internaționale. Prima jumătate a secolului al XX-lea*. București: Editura Politică.
- Campus, Eliza. 1997. *Mica Înțelegere*. Ediția a 2-a. București: Editura Academiei Române.
- Carpentier, Jean; Lebrun, François (coord.). 2001. *Istoria Franței*. În românește de Aurelia Stoica. Iași: Editura Institutului European.
- Ciachir, Nicolae. 1996. *Marile Puteri și România (1856-1947)*. București: Editura Albatros.
- Ciachir, Nicolae. 1998 a. *Istoria politică a Europei de la Napoleon la Stalin*. Ediția a II-a. București: Editura Oscar Print.
- Ciachir, Nicolae. 1998 b. *Istoria relațiilor internaționale de la pacea westfalică (1648), până în contemporaneitate (1947)*. București: Editura Oscar Print.
- Duroselle, Jean-Baptiste. 2006. *Istoria relațiilor internaționale*. Volumul I (1919-1947). În românește de Anca Airinei. București: Editura Științelor Sociale și Politice.
- Leuștean, Lucian. 2015. *O istorie internațională a Europei în secolul XX*. Volumul I (1919-1945). Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Moisuc, Viorica. 1991. *Premisele izolării politice a României, 1919-1940*. București: Editura Humanitas.
- Munteanu, Ioan. 1999. *Sever Bocu (1874-1951)*. Timișoara: Editura Mirton.
- Nanu, Frederic C. 1993. *Politica externă a României, 1919-1933*. În românește de Liliana Roșca și Emanuela Ungureanu. Iași: Editura Institutului European.
- Titulescu, Nicolae. 1994. *Politica externă a României*. Ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea. București: Editura Enciclopedică.